

LUKÁCS GÁSPAR:

„ÚJ” MAGYAR HŐSÖK

A régi magyar történetírásnak egyik sarkalatos hibája az volt, hogy nem kedvezett a hősök kultuszának; ez logikusan következett szelleméből és annak irányelveiből: a századvég és a századforduló történetírása racionalista szellemű volt s burkoltan vagy nyíltan pozitívista irányoknak hódolt. Kifelé ez a pozitívista világnézeti háttér mint „szigorú tudományosság” mutatkozott s legelső és legbüszkébben hirdetett elve a tárgyilagosság volt. Ma már tudjuk, milyen szomorú következményekkel járt ez a sivár tudományosság minden téren, de most elég legyen csak arra rámutatnunk, hogy az állítólagos tárgyilagosság tette lehetetlenné a nagy tömegek történelmi kiművelését s ez ölte meg a hősi kultuszt is. A tárgyilagosság büszke elve mindenkinek pontos matematikai arányok szerint mérte ki jussát, mindig száraz, hideg és óvatossá volt s irtózott a gondolattól, hogy egyes alakokat mások rovására kiemeljen és magas hegycsúcsok köré csoportosítsa az apró magyar halmokat; ellenkezőleg, mindent szépen elegyengetett, ellaposított. Hiszen a hősök kiemeléséhez bizonyos szubjektív mérészségen kívül szeretetre és tiszteletre lett volna szükség, — de ezek a fogalmak a pozitívista számára olyanok, mint a született vaknak a szín.

Pedig a hősi kultusz kialakítása egyik legfontosabb feladata lett volna a történetírásnak. Először is, ha elfogadjuk, hogy a történelem az élet tanítómestere (s valóban, miért álltunk magunkat egy hideg magasságban trónoló és valójában soha meg nem valósítható tárgyilagossággal, mikor az életnek olyannyira szüksége van tanítómesterekre?), akkor el kell ismernünk azt is, hogy ezt a célját a történetírás éppen a hősökön, példájukon és életük művén valósíthatja (valósíthatta volna) meg a nagy tömegekkel, az egész nemzettel szemben. Elvek és intézmények, korok és törekvések örökre csak holt anyag maradnak, ha nem teszik őket élővé és átélhetővé korok és elvek megtestesítői, a történelem kimagasló alakjai, akik mint emberek testvéreink és sorstársaink, de ugyanakkor olyan elgondolásokat plántálnak lelkünkbe, melyeknek életükben harcosai, sőt vértanúi voltak.

De a magyar történelem ettől a meggondolástól függetlenül is, természeténél fogva, szinte ránk kényszeríti a hősök tiszteletét: nagy tettek, nagy erőfeszítések története, ezeknek a hordozói pedig mindig hősök voltak. A magyar történelem valóban nemzeti hősök galériája. Itt ezeket nem sikkaszthat-

ja el semmiféle módszer és világnézet, anélkül, hogy a lényeg-
get meg ne hamisítaná.

De a magyar természet különben is kedvező talaj lenne a
hősök tiszteletének. Hiszen a magyar ember lojális és tiszte-
lettudó; érzelmi természete, szangvinikus vérmérséklete egye-
nesen megköveteli a bálványképet, akiért tűzbe menjen s aki-
ért rajong a maga szemérmes, egyszerű módján. Hát még ha
a körülrajongott bálványkép saját fajtája, akivel vérében és
törekvéseiben egynek tudja magát, akiben tehát önmagát bá-
mulhatja, önmagát szeretheti! Ha az ilyen népet megfosztják
hőseitől, éltető elemeitől fosztják meg.

Nem is merészelte ezt megtenni semmiféle „tudományos”
és „objektív” történetírás: a magyarnak mindig voltak dé-
delgetett hősei. Gondoljunk csak Rákóczi, Kossuth pályafu-
sára a magyar lelkekben, vagy arra a gazdag, színes monda-
világra, mellyel a népképzelet Szent László, Mátyás király
alakját körülvette. A hiba nem is itt van; abból ered, hogy a
történetírás a maga tisztultabb látásával, mondjuk tudomá-
nyos eszközeivel, nem nyesegette soha ennek a hősi kultusz-
nak vadhajtásait, nem ápolgatta azokat, melyek nemzeti szem-
pontból gyümölcsöt ígértek, s így a fa meddő maradt vagy sze-
szélyesen féloldalúvá nőtt. Nem mintha a magyar köztudat
valaha is bármelyik hősét elsikkasztotta volna: ahhoz túlsá-
gosan lojálisak, világosfejűek és igazságosak vagyunk. Csak
éppen egyes hősök sohasem tudtak közelférközni szívünkhöz.
Mebámultuk talán őket, ékes jelzőkben nyugtáztuk érdemei-
ket, de lelkünkhöz nem engedtük őket közel. Nagyságuk el-
szikkadt az objektivitás sivatagában s ha néha meg is éreztük
nagyságukat, alakjuk óriási méreteit tekintetünk nem tudta
a maga valóságában formálni.

A magyar hősök kezdettől fogva két csoportba különültek
a magyar köztudatban. Az egyik csoportba olyan hősök tar-
toztak, mint Szent László, Nagy Lajos, Mátyás király, Rákóczi,
Kossuth, a másikba pedig Szent István, Könyves Kálmán, IV.
Béla, Széchenyi, Deák és a többiek. Az egyik csoporté volt a
nemzet rajongása életükben, lelkes tisztelet és legendaszöví
bálványimádás az utókor részéről. A másik csoportnak csak
díszes jelzők jutottak, melyekkel egyszersmindenkorra meg-
nyugtattuk lelkiismeretünket, — a közönbösségért, mellyel
életművükre tekintettünk. De valójában a „szent király”, a
„második honalapító”, „a legnagyobb magyar”, „a haza bölcse”
sohase fészkelte be magát lelkünk fenekére, mint például
Kossuth vagy Rákóczi.

Ez a csoportosítás azt is elárulja, mi volt ennek az oka.
Az elsők valamennyien nagy harcosok, dicsőséget szereztek a
magyar névnek, legyőzték ellenségeiket, szembeszálltak az
elnyomókkal, vagy fanatikusai voltak a tömeg ideáljainak.
Hadi erények megtestesítői, nagy pillanatok hősei, „eb ura

fakók” merész asztalravágói: kétségtelenül nagy hősök, akiket csodálni, bámulni lehet. De ebben a bámulatban nemzeti hibáink tömkelege húzódik meg: önáltatás, nemzeti hiúság, felületes fajmádat, hirtelen fellobbanó életenergiák, magtalan reakciók nyakassága. — A másik csoport hőseiben pedig mindig van valami „nem fajmagyar” vonás. A „könyves” jelzőbe csomagolt lekicsinylést nyolcszáz esztendő se tudta elrejteni. Deák száraz józansága nem lehet ideálja a forrófejű bámulóknak. S ne feledjük el azt sem, hogy a kivételes zsenik magábanállása mindig éppen a legnagyobbakat különítette el a tömegetől s épen e legnagyobbakat koruk szelleme és életük rendeltetése arra kényszerítette, hogy ne csak felülemelkedjenek fajukon, hanem sokszor szembe is szálljanak vele. Szent István, IV. Béla, Széchenyi népszerűtlenek voltak korukban s oldalukon mindig megtalálhatjuk a népszerűség hordozóit, hétróbás „fajmagyarokat”, — tökéletes ellentétüket.

Nem vaktában választottuk ki ezt a három legnagyobbat s nem is szubjektív meggyőződés szerint. A kor s az emberek lelki válsága maga végezte el ezt a kiválasztást: a világháború tragédiája, az utána következő húszéves töprengési kényszerűség, s a körülöttünk most sodródó történelmi erejű örvény kényszerítette az embereket a kiválasztásra. Egymás után bukkannak fel a történelmi tudat és a korélmény mélyéről ezek az „új hősök” s vonulnak be új s talán már nem is remélt diadalmenetben az emberek lelkébe. Sokat kárhozott korunk hibái mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk ezt a mozzanatot, mely kissé megnyugtathat bennünket a sok nyugtalanság között.

Elsőnek a három közül, közvetlenül a háború után, Széchenyi lett újra magyar életvalóság. Kézzelfoghatóan talán Szeffkú *Három nemzedékében* jelenik meg, de ez csak látszat, s valójában a magyar levegő villamosságának lecsapódását jelenti. Mert a világháború véres lázalmában szertefoszlott a színes tündérvilág, amit gyönyörű március tizenötödikék búvós álmaiban szövögettünk s előtűnt a kóc, szenny, piszkos rongy, ami meghúzódott a tündérvilág mögött. A mai magyar nemzedék, „a negyedik” nemzedék javarésze Széchenyivel együtt reális színekben akarja látni a magyar világot, s ebben tudatosan lép Széchenyi nyomdokaiba. Mert mi lenne az értelme a Széchenyi-féle „kiművelt emberfőnek”, ha nem a valóságokra, és csak a valóságokra támaszkodó magyar életet akarná kialakítani? Mivel pedig ez csak a sajátos nemzeti erők kifejtése alapján lehetséges, első dolgunk a számvetés legyen: önmegismerés, önbírálat. A magyar önismeret, a nemzeti öntudat ilyen céllal való középpontba állítása mindenütt megfigyelhető. Az iskolázás új szellemét a nemzeti tárgyak körül kezdik kialakítani, folyóiratokban egyre sűrűbben jelennek meg a nemzeti öntudat kialakítását vázoló vagy sürgető cikkek, a rádió sorozatos előadásokban szorgalmazza a

„magyar önismeretet”. Sőt megjelent már (s megint csak a legszéchenyibb magyarnak, Szekfű Gyulának a szerkesztésében) a magyar önismeret klasszikus könyve is: „Mi a magyar?” Ha erre a kérdésre megadtuk a komoly feleletet, jöhet a második lépés, a nemzeti alapon kiművelt ember méltó műve: a reális alapokra épített magyar élet. A munka talán már el is kezdődött: a régen oly népszerű, de magtalanak bizonyult politizálás helyett egy józan gazdasági program középpontba állítása, melynek vágya különösen az ifjú nemzedékben él. A kor ma mindenben kezére dolgozik Széchenyinek: ha néha-néha áthévülne még fejünk a régi forrásoktól, mindjárt megkapjuk a hideg zuhanyt az élő történelemtől mely kijózanít és visszaterel. Széchenyi szelleme most már könyörtelenül munkál a kor lelkén: érezzük, hogy még egyszer nem lehet kisiklanunk a nagy örült rettenetes erejű keze közül.

Széchenyi után IV. Béla alakja jelenik meg korunk színpadán gigászi mértékben. Széchenyi emberi alakja szinte elvész eszméinek roppant tömkelegében, IV. Béla esetében viszont éppen az ember nyomul előtérbe. Őt nem is tudományos munkákban, hanem a költészet még emberibb valóságában látjuk viszont. S ha Széchenyi eszméiben éppen a magyar élet realitásai tükröződnek, IV. Béla alakja és rendeltetése a magyar sors irracionális erőit, metafizikai alapjait, a magyar történelem értelmét s a magyar lét jogosultságát fedi fel: ezt a munkát csak a költészet irracionális eszközeivel s intuitív erejével lehet elvégezni. S nem az idők jele-e már maga az az irodalomtörténeti tény is, hogy míg régi irodalmunk gazdag történeti regénytermésében nem akad még egy közepes regény sem, mely a tatárjárással foglalkoznék, az utóbbi években mai regényírásunk legnagyobbjait foglalkoztatja ez a szomorú korszak s hozzá egész regényciklusokban. Makkai Sándor két nagy regényének (*Táltos király, A sárga vihar*) kemény történetisége után Kodolányi János regényei (*Juliánus barát, A vas fiai*) megdöbbentő emberi közelségbe kerülnek a nagy király vívódásaival, töprengéseivel, szilaj kirobbanásaival, meg-megújuló előretöréseivel, míg aztán Tormay Cecil *Ősi küldött*-je mítikus fénybe burkolja és megneemesíti a rettenetes szenvedést a nagy király arcán, a szenvedést, mely történelmünk értelmét hordozza mélyében s az erőt szüli az örökös megújulásra. IV. Béla éppolyan lángfejú magyar, a lobogó pillanatok rabja, mint korának annyi Petur bánja és Ugron érseke. De ifjú korában apja szomorú példáján átélte fajtája végzetét s a példán okulva kemény fegyelemre fogja természetét: a királyi kötelesség előtt gúzsba köti önmagát s megöli magában fáját is, ha útjában áll rendeltetésének. A vasfegyelem s egy közeledő fekete végzet sejtése olyan éleslátást kölcsönöz neki, ami miatt örültnek tartják gyermeki elbizakodottságban élő testvérei. De mi bevallhatjuk, hogy nem-

csak a maga korában, hanem a rákövetkező hétszáz esztendő alatt is ő volt az egyetlen, aki igaz mivoltában látta a tatár veszedelmet. Ő tudta, hogy a veszélyt nem kutyafejű szörnyek mesébe illő hordája hozza, hanem a középkor legszervezettebb, legfegyvermezettebb hadserege, melynek éppen az volt legnagyobb erénye, ami az ő fajtájából teljességgel hiányzott.

Kilencszáz esztendő keserves magyar történelmének tanúságaira volt szükség ahhoz, hogy a történelemből a lelkünkbe ültessék át az egész nagyságában minden idők legnagyobb magyar emberét, Szent Istvánt. Hordoztuk körmenetekben csodatévő jobbát, anélkül, hogy fogalmunk lett volna a „csodák” legnagyobb részéről, melyeket ez a Jobb tett. A kilencszázéves évforduló minden külső dísze és belső értelme csak dekoráció volt a nagy ismerkedéshez s Hóman Bálint szép monografiája is csak melléktermék, mert — éppen a jubileum esztendejében — a történelem maga idézte a szent királyt, mikor visszaadta a szentistváni ország egy részét, és ezzel kényszerítette a magyarságot, hogy húsz esztendő magtalan irredentizmusa után egyszer az ő szemével nézze meg a körülötte feltornynosuló problémákat. Így jövünk rá annyi másféle próbálkozás, annyi szertefoszlott álom után, hogy a Duna-medencében csak a szentistváni gondolat tud államot formálni, s hogy az ő elgondolásában már kilencszáz évvel ez előtt megvolt egész teljességében az a kép, amit mi most alakítgatunk magunknak egy különféle népekből összetevődő egységes nemzetestről, s amely nélkül — minden divatos faji és nemzetiségi utópiával szemben — nem lehet biztosítani a kárpátok-övezte népek életét és boldogságát. Most kilencszáz év múltán végre a magyarság lelkéből mondhatja történetírásunk egyik ihletett munkása: „Az ő műve a magyar faj, a magyar szellem, a magyar erő legnagyobb alkotása s ő maga méreteiben az emberi történelem legnagyobb alakjaira emlékeztet.”

Az „új hősök” sora nincs lezárva. Lehetne folytatni és folytatni is fogjuk a felfedezés művét; a legnagyobbak után még mindig jöhetnek más nagyok. Mostani nehéz helyzetünkben politikánk ügyes és józan vezetése máris Deák szellemét idézi. De Deák alakja jóval több kell hogy legyen számunkra, mint alkalmi politikai ideál: ő korunk magyar típusa, a nemzetfenntartó és megújító réteg, a parasztság jellemvonásainak foglalata, a magyarság másik arca Kossuth lobogó szálfamagyarsága mellett. Kossuth típusa és egyben mintaképe lehetett az országmegtartó történelmi nemességnek, mely századokon át a pillanatok nagy erőfeszítéseiben tudta akarni a fennmaradást. De az erőfeszítések alapja akkor is a névtelen magyar, a paraszt volt. Amióta pedig az idők nyomása — a vezető réteg történelmi súlyának megszűnésével s a középosztály kudarca után — egyre inkább a nemzettest gerincére, a magyar parasztságra nehezedik, megkapó élességgel ismer-

jük fel ennek a pompás fajnak a vonásait és óriási nemzeti és erkölcsi értékét Deák Ferenc egyéniségében. Az utak mind errefelé vezetnek: politikánk már megindult az egyiken. Mások még késnek: még sokat kell okoskodnunk és tán sokat is szenvednünk, míg a magyar önmegismerés és a történelem elhozza a végső „kiegyezést”.
Lukács Gáspár

JANKOVICH FERENC:

Ó TEMETŐ KÖVÉN

Néma gazdák, hol jártok, merre vagytok?
A kövek ajka nem hordoz panaszt.
Hol pihentek, — ki mondaná meg azt?
Aluvók, ti már halottak sem vagytok.

Porotokat csontotoknál keményebb
márvány sem őrzi, — s hol a kőpalánk,
mit a víg halál ha ölébe ránt:
mohó csókokkal rőt porrá nem éget?

Fényes az idő. Elillant halottak,
félíg sem törölte el nevetek
a fény spongyája: — sirköveitek
az út szélén már egymásra dobattak.

Egy kövön ülök s kérdezem riadva:
hol van a sír, amelynek ez köve?
S az alvó, kinek — most látom! — neve,
mint nagyanyámé: Balogh Julianna...?

Nevüket küldik át a messzeségen, —
óh, mennyi kőbe dermedett sikolyt!
Mállik a kő is, szél hordja a port —
Egy méhe szárnya döngicsél a réten...

De rám talál az elbódult ajak:
újra zengnek fölszálló mosolyából
a fényességgé porladó szavak —
melyben a lélek, mint a lepke, táncol.

Látlak, öreganyám, a szél el-elkap,
fénylepkék, árnyvirágok szárnyain,
láthatatlan dallamok ajkain,
ahol csak azok élnek, akik voltak...

Igy libbenek majd én is tünde szárnyon
a bonthatatlan fénytető alatt,
ha végső látomásom elragad —
S a nagy Teremtőt megbűvölten áldom.